

NORM ISSUES IN TEACHING ENGLISH

*Mamatkulova Saidaxon Shukurjonovna,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Ingliz tili amaliy tarjima kafedrasи o'qituvchisi,
Nordic xalqaro universiteti katta o'qituvchisi (PhD)*

Abstract. At school, in English lessons, teachers are accustomed to the fact that we are taught a kind of “Royal English”, that is, we are learning the ideal English language or the English spoken by the same famous Shakespeare. But, is it so necessary for us now? Why do we not understand English speakers when we go to an English-speaking country, and even more so, do we feel that they (For example, Londoners) speak with certain “mistakes”? Well, what is “Royal English” and why do we learn it at school? What is the norm of literary English and why do not many follow it? These are the issues that are dark to us. What norm should be followed in colloquial speech, which of the norms can be abandoned so that the English spoken by US does not seem dead, hardened? We will try to answer such questions in this article.

Keywords: Royal English, language norm, literary language language language language language of culture, language of science, language of journalism, dialects.

НОРМАТИВНЫЕ ВОПРОСЫ В ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация

В школе, на уроках английского языка, учителя привыкли к тому, что нас учат своеобразному «королевскому английскому», то есть мы изучаем идеальный английский язык или тот английский, на котором говорил тот же знаменитый Шекспир. Но так ли это необходимо нам сейчас? Почему мы не

понимаем англоговорящих людей, когда приезжаем в англоязычную страну, и, более того, чувствуем ли мы, что они (например, лондонцы) говорят с определенными «ошибками»? Итак, что же такое «королевский английский» и почему мы изучаем его в школе? Что является нормой литературного английского и почему многие ей не следуют? Вот те вопросы, которые для нас темны. Какой норме следует и следовать в разговорной речи, от каких из норм можно отказаться, чтобы английский, на котором Мы говорим, не казался мертвым, затвердевшим? Мы постараемся ответить на эти вопросы в этой статье.

Ключевые слова: Королевский английский, языковая норма, литературный язык, язык культуры, язык науки, язык журналистики, диалекты.

INGLIZ TILI O'RGATISHDA NORMA MASALALARI

Annotasiya: Maktabda, ingliz tili darslarida, o'qituvchilar bizga o'ziga xos "qirol ingliz tili"ni o'rgnanayotganimiz, ya'ni ideal ingliz tilini yoki o'sha mashxur Shekspir so'zlashgan ingliz tilini o'rganayotganimiz haqida gapirishlariga ko'nikib qolganimiz. Ammo, bu bizga hozir shunchalik zarurmi? Nima uchun biz ingliz tilida so'zlashuvchi mamlakatga borganimizda ingliz tilida so'zlashayotganlarni tushunmay qolamiz va undan ham qolaversa, biz ularning (masalan Londonliklarning) ma'lum "xatolar" bilan so'zlashayotganliklarini his etib turamiz? Ho'sh, "qirol ingliz tili" nima va nima uchun biz uni maktabda o'rganamiz? Adabiy ingliz tilining me'yori nima va nima uchun ko'pchilik unga amal qilmaydi? Bizga qorong'i bo'lgan masalalar shulardir. So'zlashuv chog'ida qaysi me'yorga amal qilinishi kerak, biz so'zlashayotgan ingliz tili o'lik, qotib qolgan bo'lib tuyulmasligi uchun me'yorlarning qaysi biridan voz kechib yuborish mumkin, kabi savollarga ushbu maqolada javob berishga harakat qilamiz.

Kalit so‘zlar: qirol ingliz tili, til normasi, adabiy til madaniyat tili, fan tili, publisistika tili, shevalar.

Kirish. To‘g‘ri deb tanlab olingan til etaloni (na’munasi) qadimdan aslzodalar sinfi bilan bog‘lab kelinadi. Aynan shuning uchun uni “qirol ingliz tili” deb ataladi. U hozirgi kungacha o‘z maqomini saqlab qolgan va shuning uchun undan foydalanuvchi ma’rifatparvar inglizlar soni yildan yilga qisqarib bormoqda. Aslzodalar tili sifatida na’munaviy ingliz tiliga bo‘lgan bunday munosabat bugungi kunda ham saqlanib qolgan.

- **Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review)** Aslzodalar tiliga tayanganligi va na’muna tilining imtiyozlarga egaligining ijtimoiy maqomi etallon tilga xoslik kasb etdi va shuning bilan birgalikda uni inglizlar tomonidan o‘qib o‘rganilishining asosiy (bosh) to‘sиг‘iga aylandi. Bu vaziyat mamlakatda mavjud bo‘lgan nuqtai nazar — bola yoki katta yoshdagi kishining nutqini to‘g‘rilash, uning nutqdagi xatosini ko‘rsatish — bu ularni o‘z g‘oyasini ifoda etishida kansitish deb tushunish va Buyuk Britaniyaning ayrim universitetlarida ingliz tiliga yetarlicha e’tibor berilmaydigan ta’lim tizimi misolida izohlanishi mumkin.

Demak, ilmiy adabiyot bilan tanishib chiqish asosida ingliz tili normasiga oid bo‘lgan quyidagi fikrlar (punktlar, bandlar) ni ko‘rsatish mumkin:[1]

1. Adabiy til va sheva o‘rtasida bir qator prinsipial (ahamiyatli) farqlar mavjud. Adabiy til yozma va og‘zaki nutq o‘rtasidagi murakkab munosabat bilan xarakterlanadi, shevalar esa, asosan, og‘zaki nutq sohasiga oidlik bilan ajralib turadi.

2. Funksional munosabatda adabiy til keng qamrovli xarakterga egaligi bilan farqlanadi. Adabiy til madaniyat tili, fan tili, publisistika tili hisoblanadi, badiiy adabiyot tilining asosiga aylangan. Shevalar esa kundalik-mayshiy muloqot doirasida qo‘llaniladi. Shevalardan farqli ravishda adabiy til asos bilan tartibga solinuvchi til faktlarini maqsadli yo‘nalishda tanlash bilan xarakterlanadi.

3. Tuzilmaviy mezonlarni qo'llash orqali, ziddiyatlari voqeliklarni belgilash nisbatan oson va ko'chuvchi yangi birikmalarini tabaqlash deyarli mumkin emas.

4. O'zaro tushurnarlilikning psixologik mezoni. "Agar odamlar bir-birini tushunayotgan bo'lsa, ular bir tilda so'zlashayotgan bo'ladi va aksincha, agar bir-birlarini tushunmayotgan bo'lsa har xil tilda suhbatlashayotgan bo'ladi" degan dastlabki qoida bor. Ammo bu qoida asos sifatida ko'riliishi mumkin emas.

5. Norma bir vaqtning o'zida, xususan, lingvistik va ijtimoiy-tarixiy toifa hisoblanadi. Normaning ijtimoiy jihatni til voqeliklarini tanlash va qayd etishdagina emas, balki ularga baho berishda ham aks etadi va bu baholar estetik komponentni ham o'z ichida qamrab oladi. Ijtimoiy-tarixiy toifa sifatida norma jamiyat rivojlanishining turli davrlarida taqdim etilgan norma va urf-odatlardan iborat bo'ladi.

6. Biroq, adabiy norma — bu faqatgina nisbatan stabil va umumlashtirilgan emas. Balki til vositalarining sezilarli darajalarda tabaqlangan majmuasi bo'lib, bir qator variantlar va bildirishning sinonimik usullari saqlanib qolishini taqozo etadi. Til vositalarining variativligi adabiy tillarning funksional-stilistik tabaqlanishini ta'minlab beradi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Adabiy tilning hududiy variativligi darajasi adabiy til rivojlanishi tarixining ma'lum davri va hozirgi kun til vaziyatiga bog'liq bo'ladi. Shunday holda, turli mamlakatlarda qo'llanilayotgan ingliz adabiy tili norma bo'yicha hududiy variantlarga ega. Norma o'z ichga qamrab oluvchi voqeliklar bo'yicha bir turli bo'lmaydi. Adabiy normaning o'zagini stilistik jihatdan neytral bo'lgan va tabiiyki, keng qo'llaniladigan til voqeliklari tashkil etadi. Uning sirtini arxaik va yangi, shuningdek, funksional va hududiy belgilangan, ammo baribir ham adabiy til doirasida qo'llanilayotgan voqeliklar tashkil etadi.[2]

Bugungi kunda ingliz tilida unchalik murakkab bo'limgan, nutqni yengillashtiruvchi shakllar mustaxkamlanmoqda, ayrim qurilmalar boshqasi bilan almashtirilmoqda va tilning normalangan variantini qo'llash variativligi

yaratilmoqda. Varativlikning kommunikativ funksiyasi shundan iboratki, u fikrni tezroq ifoda etishga imkon beradi.

- **Tahlil va natijalar (Analysis and results).** Amerika adabiy ingliz tilining ajralib turuvchi belgisi masalan, car, barn, first kabi so‘zlardagi retroflekslangan [r], lock, stop, knob, lot kabi so‘zlardagi qisqa [ɑ], ask, laugh, dance kabi so‘zlarda [ɑ:] o‘rniga [j] [ʒ] va iboraning maxsus ohangli surati kabilar hisoblanadi. Ayrim so‘zlarning leksik mazmunida ihtiloflar ham mavjud.

Amerika va Angliya ingliz tillari o‘rtasida grammatik farqlar ham mavjud. Angliya ingliz tilida o‘rnatilgan qoidalar xech qanday shubha ostiga olinmaydi. Amerika ingliz tili variantida esa Qo‘shma shtatlarning ma’lum hududlariga ta’sir etuvchi bir qator shakllar mavjud (masalan, oughtn’t o‘rniga ought- hadn’t). Biroq, bu kabi aniq muayyan xududga xoslib bilan xarakterlanuvchi voqeliklar kam tashkil etiluvchi axborot beruvchilar nutqidagina qo‘llaniladi.

Ayrim hollarda Amerika ingliz tili va angliya ingliz tili orasidagi farqlanishlarni o‘rnatish xam oson emas, chunki ayrim farqlar mavjudki, ularni xam leksik, xam grammatik jixatda talqin etish mumkin. Birinchi navbatda xizmat ko‘rsatuvchi so‘zlar semantikasi bilan bog‘liq bo‘lgan ixtiloflar ushbu farqlarni keltirib chiqaradi.

Til voqeligi yoki faktining normalanganligining tan olinishi eng kamida uchta belgi mavjud bo‘lishligiga asoslanadi:[4]

- mavjud voqelikning til tuzilmasiga mos kelishi;
- mavjud voqelikning kommunikatsiya jarayonida ommaviy va muttasil ishlatilayotganligi fakti;
- tegishli voqelikning jamiyat tomonidan norma sifatida ma’qullanishi vatan olinishi.

T.A. Ivushkina o‘zining “Qirol ingliz tili va xozirgi kun (zamonaviy) Buyuk Britaniyada muloqotning aristokratik kodi” maqolasida normalangan inglizcha nutq “uchta kit”(asosiy qoida) da asoslanadi, deb ko‘rsatgan:[4]

- 1) so‘zni to‘g‘ri tanlash va uni o‘sha so‘zga xos bo‘lgan mazmunda ishlatalish;
- 2) grammatik qurilmalarni bexato qo‘llash;
- 3) fikrni bildirishning aniq mantiqiyligi.

Adabiy ingliz tili tizimlashtirilganligiga ko‘p vaqt bo‘lgan va grammatikalar va Fauler King’s English (1906) kitobi va shuningdek ingliz tili darsliklarida aks ettirilgan. To‘g‘ri ingliz tili – bu boshqalar uchun tushunarli bo‘lgan ingliz tilidir. Bu tamoyillarni buzuvchi barcha holatlardan voz kechish tavsiya etiladi. Ammo, aytaylik, jamiyatda ko‘pchilik tomonidan yangi, chet tilidan o‘zlashtirilgan so‘z yoki yangi modaga aylangan so‘z qo‘llanilayotgan(qabul qilinayotgan) bo‘lsa nima qilish kerak? Ayniqsa, vaqt o‘tishi bilan o‘sha so‘z yangi lug‘atlarga kiritib borilayotgan bo‘lsa? Uni norma deb xisoblash kerakmi yoki yo‘q? Bu savol davomli muxokamalar uchun ochiq savolga aylanmoqda. Bir tomondan, tilshunoslar va adabiyotchilar bunday so‘zlarni ma’qullashmaydi va bu faqat ingliz tiligagina taalluqli emas. Ikkinchini tomondan, biz tomonimizdan taxlil qilinayotgan ayrim nutqlar(ayniqsa, yaqin davrlardagi AQSHning mashxur ikki prezidentlari nutqi) ingliz grammatikasiga mos kelmaydigan shunday so‘zlar va grammatik qurilmalar bilan liq to‘la. Tilda xattoki “Bushchilik” degan tushuncha, ya’ni AQSHning 43-prezidenti kichik Djorj Bushning nutqlari va chiqishlaridan olingan bema’ni, (tuturiqsiz, beo‘xshov) so‘zlar yoki iboralar paydo bo‘ldi[5].

Rasmiy shaxslar o‘zlarining tayyorlanmagan chiqishlarida xatolarga yo‘l qo‘yishi mumkinligida xech qanday noodatiylik yo‘q. Biroq, Djorj Bushning chiqishlarida (nutqlarida) sintaktik va leksik ifodalanmagan so‘zlar va iboralar juda ko‘p uchraydi.

Bush “uslubi” ning eng xarakterli xususiyatlari tavtologiya,(bir fikrni boshqa so‘z bilan takrorlash) malapropizm, (o‘xhash oxangli so‘zni batamom boshqa ma’noda qo‘llash) va lyapalisiadlar – oldindan ma’lum, yaqqol faktlarni nutqda keragidan ortiq qo‘llash: “*I think we agree, the past is over*” (D. Makkleknom *Dallas Morning News*[6] da, 2000 yil 10 mayda D.Makklekn bilan uchrashuvda),

spunerizmlar, tushunchaning stilistik bo‘yog‘ini g‘oyat aralashtirib yuboruvchi okkazionalizmlar hosil bo‘lishi (stuntwords) va ega va kesimning noto‘g‘ri ifodalaniши kabilardir.

Bushizmlarning ko‘p qismi juda ham mashxur emas, ammo ayrimlari aksincha mashxur bo‘lib ulgurgan: o‘z nutqida J.Bush “internet” so‘zini ko‘plikda qo‘llagan – “*We can have filters on Internets where public money is spent*”.[6]

Qirolicha Yelizaveta II ning nutqlari tahlil qilinganda esa adabiy ingliz tili qoidalariga rioya qilmaslik holatlari kuzatilmaydi. Bu holatni ikkita asosli dalil bilan izohlash mumkin:

- qirolicha Yelizaveta II ingliz aslzodalari oilasidan kelib chiqqanligi va u tegishli ma’lumot olganligi;
- uning barcha rasmiy nutqlari maxsus tayyorlangan bo‘ladi (Internetda qirolichaning birorta xam adashgannutqi yoki intervyusi topilmagan).

“BBC” MAQOLALARIDAN OLINGAN AYRIM AMERIKANIZMLAR “AMERICANISMS: 50 OF YOUR MOST NOTED EXAMPLES”[7]

Britaniyaliklarda ziddiyatli hissiyotlar xosil qiluvchi amerikanizmlar

- the least worst option – yomonliklarning eng kichigi
- 24/7 – xar doim / sutkada 24soat, haftada 7 kun/ tunu-kun va xar kuni
- to wait on - kutmoq (brit.ingl. to wait for)
- itiswhatitis – qanday bo‘lsa, shunday (hech narsani o‘zgartira olmaysan)
- shopping cart – xaridlar aravachasi (brit.ingl. - shopping trolley)
- totouchbase - kim biladir bog‘lanish, aloqada bo‘lish
- a half hour - yarim soat (brit.ingl. - half an hour)
- headsup – ogohlantirish yoki xabardor etish (odatda, oldindan amalgaloshiriladigan)
- mybad - mening xatoim, mening aybim (xato meniki, ayb meniki) (brit.ingl. - myfault)
- biweekly – ikki haftada bir marta; haftada ikki marta

- hike – sakrash yoki ko‘tarilish (masalan, pricehikes – narxlarning ko‘p marta yoki birdan oshib ketishi); brit.ingl. tilidagi ma’nosи – sayr, sayohat
- eaterie, eatery - restoran (shu jumladan tezkor ovqatlanish muassasasi), kafe
- tomedal - medalni yutib olish yoki unga ega bo‘lish
- winningest - g‘alabalar soni bo‘yicha rekordchi
- to get smth. for free - nimanidir tekinga olish (brit.ingl. - to get smth. free)

Biz maqolalar o‘qiyimiz, Toni Bler va David Kemerонни, amerika prezidentлари va qirollik shaxslarini tinglaymiz, ammo shu vaqtда biz bu odamlar ko‘chada yoki uyda umuman boshqacha gapirishi mumkinligini hisobga olmaymiz. O‘ziga xos “qirol ingliz tili” deb nomlanuvchi til – bu hamma taqlid qilayotgan tilning mavjud bo‘limgan varianti bo‘lishi mumkinmi?

Italiya va Fransiyada bir necha asrlar davomida lingvistika masalalari bo‘yicha bosh akademik muassasalar della Kruska Akademiyasi (L’AccademiadellaCrusca) va Fransuz Akademiyasi (L’Acadmiefranzaise) faoliyat olib bormoqda.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Bu mamlakatlardan farqli o‘laroq na Angliyada, na Amerikada, na boshqa ingliz tilida so‘zlashuvchi mamlakatda til tisloxitolarini o‘tkazish yoki ingliz tilini qandaydir muvofiqlashtirish huquqiga ega bo‘lgan rasmiy organ yo‘q.

Ko‘plab ekspertlarning fikriga ko‘ra aynan shuning uchun, ingliz tili “tabiiy tarzda” rivojlanmoqda.

Ingliz tilining shak-shubxasiz ustunligi – bu uning demokratik va doimiy ravishda o‘zgaruvchi til ekanligidir. Uning bu o‘zgaruvchanligi ko‘plab xollarda ingliz tilining xalqaro maqomi bilan bog‘lanadi. Undagi mazmunlar qandaydir qo‘mitaning buyrug‘i blan emas. balki ularning keng qo‘llanilayotganligi tufayli sekinlik bilan amalga oshadi. Bu tabiiy jarayon va asrlar davomida amalga oshadi.

Demak, “haqiqiy” ingliz tili nima ekanligini o‘sha tilda so‘zlovchilarning o‘zлari belgilaydilar. Norma o‘rnatish huquqiga hech kim ega emas (xatto Oksfrod lug‘ati ham aniq normalar belgilay olmaydi).

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Арнольд И. В. – Стилистика. Замонавий инглиз тили. М., 2002.
2. Ивушкина Т.А. - “Қирол инглиз тили ва замонавий Буюк Британияда мулоқотнинг аристократик коди” М.
3. Кухаренко В. А. – Чет тили стилистикаси бўйича практикум . М., 2011.
4. Лингвистик энциклопедик луғат. В.Н.Ярцева таҳр.
5. Мюллер В. К. – Янги инглизча-русча луғат. М., 1998.
6. AJustandLastingPeace» <http://4flaga.ru/179-obama2.html>
7. <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-14201796>